

DOĞRU VE DOĞRULUK KURAMLARI

Şeref GÜNDAY*

Özet: Biz, bu yazımızda doğru ve doğruluk teorilerini ortaya koymaya çalıştık. Bu konuya ilişkin üç temel doğruluk teorisini verdik. Daha sonra, bu teorilerden tutarlılık kuramının daha savunulabilir olduğunu göstermeye çalıştık. Zihin yapısının doğru kavramı üzerindeki etkisine dikkat çektik.

Anahtar kelimeler: Doğru, Doğruluk Teorileri, Zihin, İdealizm.

I. Giriş

Bu araştırmada “doğru nedir?” sorusuna cevap ararken, bu konudaki teorileri ve yaklaşımları ortaya koymaya çalışacağız.

Felsefede, ontoloji “ne vardır?” sorusu ile ilgilenirken, epistemoloji, varolanın bilinmesi ile ilgilenir. Bir şeyi bilmek onu “doğru” olarak bilmektir. “Yanlış” dediğimiz bir şeyi bildiğimizi iddia etmeyiz. Elbette, bir önerme biz bilmeden de doğru olabilir, ancak, bizim için, bildiğimiz bir şeyin yanlış olması sözkonusu olamaz. Bu durumda, doğru nedir? Bir kimse doğru konuştuğunda, konuşmasını doğru yapan şey nedir?

Günlük hayatta bu tür sorularla muhatap olmayız. Daha doğrusu, böyle bir problemimiz yoktur. Elbette ki, felsefede durum aynı değildir. “Kar beyazdır.”, dendiğinde “doğru”, “kar yeşildir”, dendiğinde “yanlış” deriz. Burada, önermeleri doğru veya yanlış yapan şey nedir?

II. Doğruluk Teorileri

“States of affairs” diye bir kavram vardır. Bu kavram dış dünyadaki olgulara tekabül eder veya onları dile getirir (Hospers 1976, s.114). Dünyada sayısız states of affairs vardır. Örneğin, Palandöken’in kar ile kaplanması, kedimin beyaz olması, iki kardeşe sahip olmam, gibi. Bu “states of affairs”i

* Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, KKEF, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Felsefe Grubu Öğretmenliği Bilim Dalı

rapor eden bir dil olmasa da bunlar dünyada vardır. Yani, varlıkları dilden bağımsızdır. Ancak, biz onları dil aracılığı ile tanımlarız.

Olaya bu açıdan yaklaşıldığında, “doğru bir önerme, dünyadaki, bir state of affair’i dile getiren (describe) önermedir.” diyebiliriz. Bu durum, hem geçmiş, hem de gelecek için geçerlidir. Eğer, oturduğum odamda karşımda bir kitaplık varsa, “odamda bir kitaplık vardır” önermesi doğrudur. Ters durumda yanlıştır. Demek ki, yanlış bir önerme, olmayan bir state of affair’i rapor eder. Bu yaklaşıma “correspondence theory of truth” denmektedir (Quine 1970, s. 1). Bir kimse doğru konuştuğunda konuşmasını doğru yapan iki şey vardır:

a) Anlam (meaning) b) Gerçek (fact) “Kar beyazdır” dediğimizde, anlamı karın beyaz olması, gerçeği de karın beyaz olmasıdır. Ancak, anlam, zihinde, gerçek ise dış dünyadadır. “Kar beyazdır” önermesinde anlam ve gerçek örtüşmektedir.

Correspondence theory of truth yaklaşımı için Türkçe’de “uygunluk kuramı” denmektedir (Honer ve Hunt 1996, s.83). Bu yaklaşımda cümlelerin anlamı önermeler ile ifade edilir. Önermeler, doğru veya yanlış olabilir. Uygunluk kuramı, en popüler yaklaşımlardan biridir. “Bir önerme doğrudur, eğer, o önerme bir gerçeğe tekabül ediyorsa”. “Benim iki kardeşim var” önermesi benim iki kardeşim varsa doğrudur.

Burada problem şudur: Gerçek (fact) nedir? “Gerçek” bazen “doğru önerme” anlamında, bazen de “actual state of affairs” (dışsal olgular) anlamında kullanılmaktadır. Doğru bir önermenin bir gerçeğe (fact) nasıl tekabül ettiği konusu tam olarak açıklanamamıştır.

Uygunluk kuramında “doğru”, “gerçeğe” uygunluktur. Bir başka deyişle, doğru, “bir ifade ile şeylerin nasıl olduğu arasındaki uygunluktur.” (Flew 1979, s.355). Bu kuramda “doğru” ilişkisel (relational) bir niteliktir. Her ne doğru ise, (bir cümle, bir önerme, bir inanç) başka bir şey ile ilişkilidir. Bu ilişki isimsel veya resimsel olabilir. Hatta, belki de, gerçekler doğru önermelerdir (Tarski).

Uygunluk teorisinin en eski şekli Aristoteles’de görünmektedir. Aristoteles’de “zihnimizdeki representation (temsil)” ile “dışsal obje” arasında tam bir benzerlik vardır. Bu yaklaşıma, Putnam “similitude theory of reference” (referansta benzerlik teorisi) der (Putnam 1981, s.56). Dış dünyadaki şeyin zihindeki imgesine, Aristoteles, “phantasm” der. Phantasm, dışsal objeyi, onun formu aracılığı ile zihinde temsil eder. Dış obje ve zihindeki imgenin ortak yönü, objenin “formu”dur. Aslında, Kant’tan önce, hemen hemen, çoğu filozofların uygunluk teorisini savunduğunu söyleyebiliriz. Aristoteles’te “yanlış”, “ne değilse o”, “ne ise o değil”, olandır. “Doğru” ise, “ne ise O”, “ne değilse o değil” olandır (O hear 1985, s.88). Aristoteles’de de “doğruluk”, ifadelerle dünyadaki state of affairs (olgular) arasındaki bir ilişkidir.

Uygunluk teorisine yöneltilen ciddi eleştiriler vardır. Bunlardan en önemlisi, elbette, realizme yöneltilen eleştirilere, aynen, uygunluk teorisinin de muhatap olmasıdır. Bu yaklaşımda, “dünyanın bir doğru açıklama biçimi vardır”. Doğru, kelimeler veya düşünce simgeleri ile dış dünyadaki şeyler arasındaki ilişkidir. Bu yaklaşımı Putnam “externalist” (dışsalıcı) olarak adlandırır. Bir de “internalist” (içselci) yaklaşım biçimi vardır ki Putnam kendisi de bu yaklaşımı savunur. İnternalistlere göre dünyanın birden çok “doğru” tanımlanması olabilir (Putnam 1981, s.49).

Bir başka eleştiri, olumsuz ifadelerin, dış dünyada neye tekabül ettiği sorusudur. Burada, ifade, varolmayan bir state of affair’e mi tekabül ediyor?

Uygunluk teorisi “counterfactual” (gerçeklik karşıtı) ifadeler açısından da zorluk doğurur. Örneğin, şöyle bir counterfactual ifade düşünelim: “Eğer Napolyon Waterloo savaşını kazansaydı, ikinci kez sürgüne gitmeyecekti.” Burada cümlenin anlamının tekabül ettiği dışsal olgu nedir? Aynı şekilde, bu teori, evrensel ifadelerde, matematiksel ve ahlaki ifadelerde de aynı zorluklara neden olmaktadır.

Bu arada, şunu da söyleyelim ki, Wittgenstein’in Tractatus’da savunduğu “picture theory” (resim teorisi), uygunluk teorisine çok yakındır. Bu teoride de “doğru”, bizim şeylere bakışımıza veya onları nasıl

kavramlaştırdığımızı bağılı değildir. Bu teoriler “realist”tir. Çünkü, bu teorilerde “doğru” “bize” bağılı değildir. Zihinden bağımsız bir realite vardır.

Uygunluk teorisine karşıt olarak idealistler “Coherence theory of truth”u (iç tutarlılık kuramı) savundular. Bu teori daha çok objektif idealizm ile ilgilidir. İç tutarlılık yaklaşımında, “doğru, temel olarak bir sistemdir”. Doğru, tutarlı, tümel bir sisteme ulaşmaktır. Doğru, bir sistem sayesinde, doğrudur ve tahmin edilebilir. Doğru, bir önermenin bir başka önerme ile tutarlılığıdır, bir önerme ile bir şey arasındaki ilişki değildir. Doğru, realitenin bir kopyesi değildir. Örneğin, Bradley’e göre, doğru, bir tutarlılık derecesidir (degree of Coherence). (Possmore 1966, s.114) Doğru, bir niteliktir ve bir set ile ilgili ifadelerle atfedebilir.

Goodman’a göre, “dünyanın nasıl olduğu dünyayı nasıl oluşturduğumuza bağılıdır.” (Passmore 1985, s.88). Dünyanın nasıl olduğu bizim onu nasıl tanımladığımızın doğruluğuna bağılıdır. Yargılarımızı test edebileceğimiz algılanmamış bir dünya yoktur. Goodman’a göre, doğru, realite ile uyuşma değil, bir tür inanıştır. Goodman’ın tam karşısında Tarski vardır. Goodman’a göre, sistemler arası seçimlerde “çoğulcu bir kriter” (multiple criteria) vardır. Bu kriter tutarlılıkla (coherence) ilgilidir. Bir sistemde doğru olan bir başka sistem de olmayabilir. Ayer, rasyonalizm ve içtutarlılık teorisi arasında bağlantı kurar (Ayer 1982, s.3). Ayer’e göre, sanki, rasyonalizm bir tür tutarlılık teorisidir. Çünkü, zihin gücü, dış realite karşısında pasif değildir.

İçtutarlılık teorisine yakın olan, fakat kendisini “internalist” olarak tanımlayan Putnam’a göre, doğru, “idealize edilmiş, rasyonel bir kabuledilebilirliktir.” (Putnam 1981, s.51). Ona göre, yaşantılarımız kendini, bizim inanış sistemimiz içinde temsil eder. Yaşantılarımızla, zihinden bağımsız objeler arasında birebir bir ilişki yoktur. Putnam’ın deyişiyle bir “God’s Eye point of view” (Tanrı gözüyle görme) yoktur. Sadece değişik bakış açıları vardır.

Putnam’a göre externalist bir filozof için her zaman “brain in a vat” (tüpün içindeki beyin) olasılığı vardır. Burada, beynin dış dünyadaki uyaranlar

karşısında pasif ve kontrol edilebilir olma ihtimalinden söz ediliyor. Tüpün içindeki beyin tartışmasına göre, beyin fiziki bir organsa, dış dünyanın gerçekliğini nasıl temsil ettiği tartışmalıdır. Dış dünya olmayabilir de.

Externalizmin bir başka problemi, referans (gösterme, işaret etme) problemidir. Zihindeki bir simge, dış dünyadaki bir şeye nasıl refere eder? Putnam der ki, externalist için bu tür bir referans mümkün değildir. Putnam'a göre bir simge, bir kullanıcının içinde bulunduğu sosyal ortama göre bir şeye refere eder. Objeler, kavram ağımdan (Conceptual scheme) bağımsız değildir. Dünyayı objelere biz böleriz. İnternalist için kavramsal ağ önemlidir. Bir başka kültürün kavram ağı bizimki kadar yeterli olabilir. İnanış sistemimizdeki tutarlılık önemlidir. Bizim kavramlaştırma sistemimiz psikolojimizle doğrudan ilgilidir. Onlar, aynı zamanda bizim biyolojimize ve kültürümüze bağlıdır. Bunlar, değerden bağımsız (value free) değildir. Kavramlarımız bizindir ve gerçektir. Onlar bizim için objektiftir ancak Tanrı Gözü ile bakma açısından objektif olmayabilir.

Putnam'a göre, doğru, sadece "rasyonel kabul edilebilirlik" değildir, doğru, bir ifadenin kaybolmaz niteliğidir. Doğru, idealize edilmiş bir rasyonel kabul edilebilirliktir." (Putnam 1981, s. 55). İfadelerimizi karşılaştırıp, onlara doğru veya yanlış diyebileceğimiz, epistemik ideal şartlar yoktur. Epistemik ideal şart aramak, sürtünmesiz yüzey aramak gibi bir şeydir. Yani, bulunamaz. Ama, sürtünmesiz yüzey kavramı bizim bazı şeyleri anlamamıza yardım edebilir.

Bu yaklaşımda:

- a) Doğru, doğrulamadan bağımsızdır.
- b) Bir ifadenin doğruluk değeri (truth-value) yoktur.

Putnam'a göre, Kant doğruluk teorisinde bir internalisttir veya "internal realist"tir. Objeyi bilmemiz bizim biyolojik ve rasyonel yapımıza bağlıdır. O halde, bizdeki idea ile obje arasında doğrudan bir benzerlik kuramayız. Bizim idealarımız dışarıdaki objelerin kopyaları değildir. Kant der ki, "doğru", yargının objeye tekabülüdür. Ancak, Putnam'a göre, Kant'da gerçek atlar ve

sandalyeler yoktur. Numenal atlar ve numenal sandalyeler vardır. Bu yüzden Kant uygunluk (correspondence) teorisinden çok uzaktır. Putnam demek istiyor ki, Kant'da da, doğru, rasyonel kabul edilebilirliktir. Gerçek doğru bizim için ulaşılmazdır.

Wittgenstein'in ikinci döneminde ulaştığı doğruluk teorisi ile Putnam arasında yakın bir ilişki vardır. Wittgenstein'e göre, dil, "yargılardaki uzlaşmaya" (agreement in judgements) bağlıdır. Doğru ve yanlışın standardı da budur (Hanfling 1989, s.127). Bunun ötesinde bir standart yoktur. Bizim kavramlarımızı karşılaştırabileceğimiz fiziki veya zihni bir realite yoktur. Bu durum matematik için de doğrudur.

Bu yaklaşımların realizm karşıtı olduğu açıktır. Ancak, içtutarlılık (coherence) doğruluk teorisi rölativizme çok yaklaşmıştır. Septisizmi aşalım derken, bizzat içine düşme tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Bu teori idealizmle doğrudan ilgilidir. Zaten en iyi savunucuları İngiliz idealistleri Bradley, Joachim, Bosonquet olmuştur. (19. yy. sonları)

Blackburn bu teoriyi şöyle eleştirir: Önümüzde bir kitap olduğunu ifade eden önermeyi "doğru" yapan şey nedir? Önümüzde bir kitap olması. Bu durumun, bir inanış sistemi ile ilgisi nedir? Orada bir kitap vardır ve bu zihni değildir (Blackburn 1984, s. 243). Kitap, bizim inanış sistemimizin bir parçası mıdır? Ayrıca, kitabın masanın üzerinde olduğunu diğer insanlar nasıl biliyor?

Doğruluk teorisine ilişkin olarak bir de "pragmacı" kuram vardır. Bu yaklaşıma göre, "başarılı olan doğru olandır." Doğruluğu, etkinlikleriyle insanlar yaratır." Doğruluk keşfedilmeyi bekleyen bir şey değildir (Honer ve Hunt 1996, s. 90). William James ve John Dewey, doğrunun hayatımızda ne yaptığı ile ilgilendiler. Doğru, dünyada bir değişiklik yapmalıdır. Doğru, problem çözendir. Pragmatistler için bu doğruluk anlayışı ahlak ve matematik için de geçerlidir.

Sonuç olarak, nasıl bir doğruluk anlayışına ulaşabiliriz?

(1) X inanıyor ki A

(2) A doğrudur

(3) X'in A'ya inanması için doğru nedenleri vardır.

Şeklindeki bir formulasyon genelde kabul görmektedir. Ancak, bu sonuç hem realist hem de anti-realist açıdan ele alınabilir. Asıl soru şudur: X'in A'ya inanması için doğru nedenleri nedir ve nerededir?

III Tartışma

Buraya kadar doğruluk teorileri üzerinde durduk. Bize göre doğru, özne ve nesne arasında olan bir ilişkidir. Doğru, ne tek başına özne de ne de tek başına nesnedir. Elbette, özne ve nesne veya dış dünya ve zihin arasındaki bu uyumu açıklamak gerekir. Ancak, bunun için metafizik bir teoriye ihtiyaç vardır. Belkide şöyle demek gerekir: Dış dünya zihne etki ederken zihin de dış dünyayı şekillendirmektedir. Kant bir ölçüde doğruya yaklaşmış gibi duruyor. Şunu demek istiyoruz: Dış dünya bilgi olmayı bekleyen olgusal ilişkiler bütünüdür. Yani, olgular zihinde bilgi olur. Bilgilerin doğruluğu da olgularla ilişkisinde ortaya çıkar.

Ancak, zihin temel verileri dış dünyadan aldıktan sonra dış dünyada karşılığı olmayabilen doğrulara da ulaşabilir. Bu anlamda metafizik mümkünmüş gibi görünüyor. Eğer dış dünyayı sadece, dış dünyanın bize verdiği ile anlamaya çalışırsak, bu yaklaşımda, zihin pasif bir duruma düşmektedir. Oysa, dış dünya bize birşeyler verdiği kadar, bizden bir şeyleri de gizlemektedir. Eğer bir çözümü varsa bu gizemin çözümü zihindedir. Bu anlamda zihin, temel dış dünya verilerinden hareketle metafizik teorilere ulaşabilir diye düşünüyoruz.

Elbette olgusal gerçekler vardır; ve uygunluk kuramı (correspondence) bir yere kadar doğrudur. Ancak, insan merakı sadece olgusal gerçeklerle tatmin edilmemektedir. Yani, olgu ötesi, akıl doğrularına da ihtiyacımız vardır. Demek istiyoruz ki, zihni dış dünyanın bir uzantısı olarak görürsek doğru kavramını açıklayamayız. Diğer bir nokta da “ inanma” (belief) kavramı ile ilgilidir. Dış dünyada ne kadar çok olgu olursa olsun, onları doğruya dönüştüren ve onların olgu olduğuna inanan bir zihnin olması gerekir. “Doğru” ve “Doğruya İnanma”

iki ayrı olgudur. İnanma zihnin bir özelliğidir. Bu nedendir ki “bilgi, doğru inanıştır” denmektedir.

Bu sonuçla, metafizik teorik olarak mümkündür. Ancak, klasik problem ortadadır: Metafizik teorilerin doğruluğunu nasıl garanti edebiliriz? Bu noktada da “rasyonel kabul edilebilirlik” kavramına ihtiyaç duymaktayız. Akıl kendisi ile çelişen bir doğruya ulaşamayacağına göre, “tutarlılık kuramı” göz ardı edilemez gibi duruyor.

O halde, doğru, insan zihninin olgulara tümel bir yaklaşımıdır ve doğru da temel belirleyici olan zihinsel tutarlılıktır denilebilir. Zihinsel tutarlılığı “kollektif akıl tutarlılığı” açısından ele alırsak doğruya daha da yaklaşmış oluruz.

Anlam zihinde ise doğru da zihindedir. Bu nedendir ki, “tutarlılık kuramı” bizi idalizme götürse de hiç te göz ardı edilemez gibi duruyor.

Abstract : In this essay we try to show the concept of truth and truth theories.

There are tree main approaches related to this subject. We explained these theories and we thought that “ coherence theory” is more acceptable. Especially, we attracted attention to the concept of mind.

Key Concepts: Truth, Truth Theories, Mind, İdealism

Kaynakça

AYER, A.J.; Philosophy in the Twentieth Century, Unwin Poperbacks, London, 1982.

BLACKBURN, S.; Spreading the Word, Clarendon Press, Oxford, 1984.

FLEW, A.; A Dictionary of Philosphy, Pan Books, London, 1979.

HANFLING, O.; Wittgenstein’s Later Philosophy, Macmillan Press, London, 1989.

HONER, M.S.; Hunt C.T, Felsefeye Çağrı, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.

HOSPERS, J.; An Introduction to Philosophical Analysis, Routledge and Kegan Paul, London, 1976.

O’HEAR, A.; What Philosophy Is, Penguin Books, 1985.

POSSMORE, J.; A Hundred Years of Philosophy, Penguin Books, 1966.

POSSWORE, J.; Recent Philosophers, Duckworth, London, 1985.

PUTNAM, H.; Reason, Truth and History, Cambridge University Press,
Combridge, 1981.

QUÍNE, W.V.; Philosophy of Logic, Prentice-Hail, United States of America,
1970